

Erop los intensifiëren

Bert Cappelle

► **To cite this version:**

| Bert Cappelle. Erop los intensifiëren. Over Taal, 2011, 50 (2), pp.38-39. halshs-00668861

HAL Id: halshs-00668861

<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00668861>

Submitted on 10 Feb 2012

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

[Idioom en co]

Erop los intensifiëren

Deel 1

Bert Cappelle

De Nederlandse taal barst van de mogelijkheden om werkwoorden te intensifiëren – of te intensiveren, voor wie dat liever hoort. Van wie heel erg stevig drinkt, kun je onder andere zeggen dat hij zuipt als een Tempelier, zuipt dat het een aard heeft, zich een stuk in de kraag zuipt, zich in een halve coma zuipt, tegen de klippen op zuipt of erop los zuipt. In dit eerste van twee delen gaan we grondig in op de gebruiksgrammatica van dergelijke opties.

Hoe zit het bijvoorbeeld met de combineermogelijkheden tussen werkwoorden en stereotype *als*-versterkingen? Bepaalde van die intensifiërende toevoegingen worden soms specifiek met één bepaalde handeling gecombineerd: *...als een roos* hoort bij *slapen*, *...als een dijker* volgt stevast op *eten* en *...als een Turk* volgt haast uitsluitend op *roken/paffen/smoren*. Andere versterkende vergelijkingen vind je dan weer bij een bredere waaier van handelingen: *...als een bootwerker* komt zowel voor bij *eten*, *drinken/zuipen* als *vloeken* en *...als een ketter* kun je laten volgen op *drinken/zuipen*, *roken/paffen/smoren*, *vloeken* en *liegen*. Nog ruimer inzetbaar zijn vergelijkingen als *...als (een) gek* en *...als (een) bezeten(e)*, die je praktisch aan eender welk werkwoord kunt toevoegen om aan te duiden dat de handeling in kwestie gehaast of intens wordt verricht, zij het nu *fietsen*, *koken*, *lezen*, *lopen*, *typen*, *studeren*, *werken* of *masturberen*. *Als (een) gek* komt zelfs voor bij werkwoorden die geen levend subject hebben: *het brandt/jeukt/regent/sneeuwt/waait als (een) gek*.

Er zijn ook eenkennige werkwoorden, die zich maar goed voelen bij één welbepaalde versterkende vergelijking: *rondgaan* combineert enkel met *als een lopend vuurtje* en *sluiten* kan alleen maar *als een bus*. Maar dit zijn dan ook vrijwel vaste uitdrukkingen, waarbij de *als*-bepaling moeilijk achterwege kan blijven. In *De presentatie stond als een huis* kun je evenmin *als een huis* weglaten en nog een steekhoudende zin overhouden. Sommige werkwoorden zijn heel wat minder kieskeurig: je kunt bijvoorbeeld niet enkel *slapen als een roos*, maar ook *als een baby*, *een blok*, *een das*, *een marmot*, of *een os*. Naast het plastische *kloppen als een zwerende vinger* heb je *kloppen als een bus*, wat eigenlijk ontstaan is als een verhaspeling met het zoëven vermelde *sluiten als een bus*.

Bermerk trouwens dat de vergelijking met een pulserend lichaamsdeel natuurlijk helemaal niet opgaat als we zeggen van een bewering dat ze *klopt als een zwerende vinger*. Dergelijke ongerijmdheden treden wel vaker op, zoals de redactie van het 'Woordenboek van Nederlandse intensiveringen' vaststelt, zo ook bij onder meer *zakken als een baksteen*, wat enerzijds een voor de hand liggende vergelijking is, aangezien we allemaal weten dat bakstenen zwaar zijn:

“Maar pas op! [Het woord] ‘zakken’ [heeft] meer betekenissen. Bij de ene betekenis werkt de vergelijking versterkend, maar bij de andere slaat-ie nergens op. Des te opmerkelijker is het dat we de [vergelijking] toch vaak tegenkomen in de ‘verkeerde’ betekenissen. [...] De baksteenvergelijking komt vaker voor met *zakken* in de betekenis ‘een examen niet halen’, dan ‘zinken’. Voorbeeld: *Ik zou ook zakken als een baksteen als ik het examen opnieuw moest doen*. Dat bakstenen geen examens doen is geen beletsel voor het algemeen gebruik van deze intensivering.”

Andere voorbeelden zijn *afgaan als een gieter* – *afgaan* betekent letterlijk ‘ontlasting hebben’ – en *roken als een schoorsteen*. Van een schoorsteen gesproken, als die *trekt als een lier* dan loopt de vergelijking van krachtige luchttoevoer met een krachtig heisinstrument ook opzettelijk mank.

Niet leuk of mooi meer

Maken vergelijkingen altijd gebruik van een naamwoordgroep met een onbepaald lidwoord? Niet als ze op een hoog besmettelijke ziekte betrekking hebben: *als de neten, als de pest, als de pieten, als de tering, als de tyfus, als de ziekte*, allemaal vergelijkingen die gemeen hebben, om het met het 'Woordenboek van Nederlandse intensiveringen' te zeggen, "dat ze zijn ontleend aan (onaangename) verschijnselen die zich oorspronkelijk met grote snelheid verspreidden". Deze versterkingen werken trouwens net zo goed bij adjectieven (*zo corrupt als de neten*) als bij werkwoorden (*liegen en bedriegen als de pest*).

Een handeling kan ook kracht worden bijgezet met een conventionele *dat*-bijzin: *...dat het een aard heeft* en *...dat het een (lieve) lust is*. De veel minder gebruikelijke toevoeging *...dat het een lieve deugd is* kunnen we gerust als een malapropisme afdoen. Opmerkelijk genoeg dulden deze *dat*-zinnen geen graadaanduiding (meestal *zo* gevolgd door een bijwoord), in tegenstelling tot productief gevormde toevoegingen, waar zo'n 'zo-bepaling' wel nodig is: vergelijk *Hij krijgt dat het een aard heeft* met het op het web gevonden voorbeeld *Hij krijgt zo hard dat de bronchiën bijna tegen zijn voortanden klotsen*. Een graadaanduiding in de hoofdzin kan dan weer wel bij het understatement *...dat het niet leuk/mooi meer (of niet meer leuk/mooi) is*, maar dit is geen vereiste. Vergelijk de volgende internetvoorbeelden:

Mijn hond ligt zo hard te snurken dat het niet leuk meer is.

KBC heeft de voorbije jaren leningen gegeven aan Oost-Europeanen dat het niet mooi meer was.

Leuk om te zien is dat Vlamingen, in tegenstelling tot Nederlanders, de varianten met *mooi* verkiezen boven die met *leuk*. Dit leert me althans een simpele vergelijking van het aantal treffers van elke variant op *Google.nl* en *Google.be*.

Lust en object

Sommige van de net gegeven voorbeelden laten nog een ander verschil vermoeden met zowel idiomatische vergelijkingen als *...dat het een (lieve) lust is* en *...dat het een aard heeft*. Deze laatste dulden niet enkel geen graadaanduiding, maar ze willen ook liever niet dat het werkwoord een lijdend voorwerp bij zich neemt. Bijvoorbeeld *roken als een schoorsteen* is een gangbaar idioom, maar *zo fanatiek roken als een schoorsteen* heeft iets onidiomatisch en klinkt absurd, net als *sigaretten roken als een schoorsteen*. Zo ook is *drinken dat het een aard heeft* volkomen aanvaardbaar (als talige constructie toch), maar niet *zo hard drinken dat het een aard heeft* of *pinten drinken dat het een aard heeft*. We vinden dan ook zinnen waarbij een werkwoord dat normaal altijd een object heeft, toch onovergankelijk (zonder object dus) gebruikt wordt als het wordt versterkt door *dat*-zinnen van graadaanduidend gevolg met *aard* of *lust*. Het is alsof je op de handeling zelf in haar algemeenheid focust, los van de specifieke personen of zaken waar ze op gericht is. Volgende voorbeelden komen opnieuw van het internet:

Daihatsu misleidt dat het een aard heeft.

Vol overgave stortte het comité zich op de tafels en rook, bevoelde en keurde dat het een lieve lust was.

Het gaat hier wel niet om een onwrikbare grammaticale regel, zoals blijkt uit de volgende authentieke voorbeelden met objecten, hoewel je ook hier een zekere abstractie hebt van de handeling:

Daags na Kopenhagen verspillen we elektriciteit en benzine dat het een aard heeft, voor overbodige kerstverlichting en plichtmatig familiebezoek.

Architect Ferdinand Dierkens mengde allerlei stijlen en hanteerde nieuwe technieken dat het een lieve lust was.

Andere *dat*-toevoegingen, die je ook meestal na een onovergankelijk (gebruikt) werkwoord aantreft, zijn de overdrijving *...dat de stukken eraf vliegen* en veel minder courante varianten hiervan met *brokken* of *vonken*. Die versterkingen zijn combineerbaar met eender welke handeling: *dansen, lezen, liegen, spelen, trainen, voetballen, vrijen*, noem maar op. Verder is er *...dat horen en zien (je) vergaan*, vooral in combinatie met lawaaierige handelingen, zoals *bakkeleien, brullen, janken, kijken, krijsen, liegen, toeteren*, enzovoort. Minder gebruikelijk zijn *...dat het geen naam heeft* en *...dat het niet op kan* (zoals in de authentieke vondst *uitgaan en opdoen [!] dat het niet opkan*). En tenslotte is er nog *...dat het kraakt*, wat enkel voorkomt na het werkwoord *vriezen*, hoewel ik via het internet deze fijne variatie aantrof:

Herinnering: ons eerste bed. we vreeën dat het kraakte.

Of je ook *de stenen uit de grond kunt vrijen*, lijkt me bijzonder twijfelachtig en alleszins niet comfortabel. Maar constructies met een 'vals voorwerp' komen de volgende keer aan bod.

Bron:

Woordenboek van Nederlandse intensiveringen: www.onderwoorden.nl

Bert Cappelle is postdoc aan de Hogeschool Gent en docent aan de Vrije Universiteit Brussel.

e-mail: bert.cappelle@hogent.be